

**МЕҲНАТ МИГРАНТЛАРИНИНГ ДИНИЙ ЭКСТРЕМИЗМ ҲОЯЛАРИ ТАЪСИРИГА
ТУШИШНИНГ АСОСИЙ САБАБЛАРИ**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18007569>

Каримов Абдумалик Абдумутал ўғли

*Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги
университети мустақил изланувчиси*

Анотация: *Мазкур мақолада бугунги кундаги, меҳнат мигрантларимиз турли хорижий давлатларда экстремистик ва террористик ташкилотлар сафида тушиб қилётганлиги ёритилган.*

Анотация: *В данной статье описывается тот факт, что сегодня трудовые мигранты пополняют ряды экстремистских и террористических организаций в различных зарубежных странах.*

Annotation *This article describes the fact that today's labor migrants are joining the ranks of extremist and terrorist organizations in various foreign countries.*

Калит сўзлар: *терроризм, экстремизм, миграция давлат, профилактика, ҳавфсизлик қонунчилики.*

Ключевые слова: *терроризм, экстремизм, миграционное государство, предотвращение, законодательство в области безопасности.*

Key words: *terrorism, extremism, migration state, prevention, security legislation.*

Меҳнат мигрантлари ва ёшлар тоифасини ДЭОлар таъсирига тушиб қолаётганини асосий сабаблари доимий равишда коррупция ва ижтимоий тенгсизликнинг кучайиши бўлиб, унга дуч келган ёшлар ижтимоий адолатни орзу қиладилар, улар Ислом домлаларига асосланган Давлат томонидан таъминланиши мумкин деб ҳисоблашади. Шу билан бирга, шуни таъкидлаш керакки, ёшлар Исломни нафақат дин, балки, давлат бошқарувининг мумкин бўлган тизими ва муқобил сиёсий ўзига хослик сифатида қабул қилишади.

Ҳозирги ёш авлод аъзолари ота-боболари давридагидан кўра диний қарашларни эркинроқ ифодалаш мумкин бўлган даврда етишиб чиққан. Ислом динининг ҳаракатлари ҳақидаги маълумотларга китоблар ёки интернет орқали осон топа олишлари таъминланган.

Меҳнат мигранти сифатида хорижга ишлашга кетиш қарорини қабул қилишда асосий омил фуқаронинг молиявий аҳволи, унинг оилани қўллаб-қувватлаш қобилиятидир. Аммо мигрант камбағал бўлгани учун улар жиҳодчи мафкурага қарши ҳимоясиз дегани эмас.

Юқорида таъкидлаганимиздек, қашшоқлик билан террорчи гуруҳлардаги иштирок ўртасида тўғридан-тўғри боғлиқлик йўқ. Камбағал мигрантлар оғир меҳнат

билан “эзилган”, борадиган мамлакатларда улар экстремистик ташкилотларнинг бир қисми сифатида ишлашга вақт билан бирга кучга эга эмаслар. Малакали ишларда банд бўлган ва маҳаллий жамиятга яхши қўшилган муҳожирлар экстремистик тарғиботга тушиши қийин. Лекин Ўзбекистонда иш тополмай четга чиқиб кетиб, у ерда ҳар хил сабабларга кўра адолатсизликни ҳис қилган ёки у билан юзма-юз келган мигрант ёрдам сўраш учун элчихона, ваколатхоналар ҳақида маълумотга эга бўлмаса, эга бўлган тақдирда ҳам кўмак ололмаса, унинг психологиясида нафрат, қасос ҳисси пайдо бўлади. Бу омил эса уни ДЭОлар таъсирига тушишига олиб келиши мумкин.

Белгиланган мамлакатдаги ижтимоий-маданий вазият ва мигрантнинг интеграция даражаси алоҳида аҳамиятга эга. Агар мигрант борадиган мамлакат аҳолисининг тилини, маданиятини ва урф-одатларини умуман билмаса, улар ўзларини жуда бегоналашган ҳис қилишади, шу билан бирга ўзлари борган давлатнинг ҳуқуқ-тартибот идораларининг ҳаракатларидан жабр кўришлари ҳам уларнинг радикаллашишига олиб келиши мумкин. Бу ноқонуний муҳожирлар учун, айниқса қийин, шу сабабли ҳам улар ўзлари борган мамлакатларда ҳуқуқий мақомини олиши муҳим аҳамиятга эга Юқоридагилардан ташқари меҳнат мигрантларининг радикаллашуви ижтимоий сабаблари орасида адолатсизлик ва ҳаёт истиқболлари йўқлиги ҳиссини киритишимиз мумкин. Мафкуравий сабаблар экстремистик гуруҳлар томонидан радикал ғоялар агрессив тарғиб қилишни ўз ичига олади, масалан, Россия Федерациясида мигрантларни ёллаш кўпинча у ердаги жойлашган масжидларда ёлловчилар томонидан олиб борилади. Британия Қироллик Мудофаа тадқиқотлари Қўшма институти (РУСИ) Россияда олиб борган тадқиқотга кўра, Марказий Осиё фуқаролари Кавказдан келган одамлар томонидан террористик ташкилотларга ёлланмоқда. Россия Федерациясида ишловчи мигрантларнинг жавоблари Ғарб тадқиқотчиларининг Кавказдаги зўравон экстремизмнинг узоқ тарихига оид тахминларининг яна бир тасдиғи бўлди. Бошқа нарсалар билан бир қаторда, тадқиқот шуни кўрсатадики, кавказликлар рус маданияти ва урф-одатларини Марказий Осиёликларга қараганда яхшироқ тушунишади, бу ерда улар ўз алоқалари ва муайян имкониятлари ўрнатганлар. Бундан ташқари, улар яқин Шарқ ва Жанубий Осиёдаги салафий жиҳодчи ҳаракатлари билан муносабатларни давом эттирмоқдалар Статистик маълумотларга кўра, мигрантлар орасида экстремистик жиноятларни содир этгани учун аниқланган шахсларнинг алоҳида хусусияти, уларнинг бундай жиноятларни содир этишдаги ташкилий ролидир. Россия Ички ишлар вазирлигининг ГИАС маълумотларига кўра, 2010 йилдан 2016 йилгача экстремистик жиноятлар содир этган рўйхатга олинган шахслар сонидан энг катта қисмини меҳнат мигрантларнинг 88% РФ ЖКнинг 2822 банди “Экстремистик ташкилот фаолиятини ташкил этиш” ва 11,7% 280-моддаси “Экстремистик фаолиятни амалга оширишга оммавий чақириқлар” бўйича жиноят содир этганликлари учун аниқланган

2010 йилдан - 2016 йилгача экстремистик жиноятларни содир этгани учун аниқланган муҳожирларнинг энг кўп сони МДХга аъзо давлатлар фуқаролари бўлган:

Тожикистон (57 киши); Ўзбекистон (24 киши); Украина (23 киши); Қирғизистон (11 киши); Озарбайжон (7 киши); Арманистон (5 киши); Қозоғистон (1 киши); Беларус (1 киши) 71 бўлган. Лекин 2017 йилдан бу ёғига маълумотлар ҳали РФ ИИБ сайтига жойланмаган. Ҳозирги кунда уларни сони аввалгига нисбатан кўп бўлиши мумкин.

Ўзбекистонда ёшларнинг радикаллашуви жараёнини ўрганган Жаҳон банки экспертлари гуруҳига кўра, РФга ишлаш учун келган айрим ўзбек меҳнат муҳожирлари экстремистик гуруҳларга ишга қабул қилинади. Ишга қабул қилиш кўпинча тожикистонлик радикал воизлар томонидан амалга оширилади, улар бир вақтнинг ўзида Ўзбекистон ҳуқуқ-тартибот идоралари таъқибидан қочиш учун Ўзбекистонни тарк этишган.

ИД эмиссарлари ҳам у ердаги меҳнат мигрантларини ёлламоқдалар. Улар томонидан амалга оширилаётган интернет орқали ёллаш усули жуда самарали бўлиб чиқди.

Миграция ўз навбатида оила муассасасини заифлашишига олиб келади. Ўзга мамлакатлардаги ёш меҳнат мигрантлари одатда оилани қўллаб-қувватлашдан маҳрум, ҳатто нисбатан яхши маошли иш жойларини эгаллайдиганларнинг ҳам мартаба ўсиши эҳтимоли кам. Ажрашган ва ташлаб кетилган аёллар, шунингдек, етим болалар ҳам жиҳодчи тарғибот ва ёлланишга мойил яъни уларнинг оғир вазиятидан ДЭО тарғиботчилари фойдаланишга интиладилар. Уларга Яқин Шарқ ҳудудидан яхши иш, жой шароит ваъда қиладилар ҳамда ғайридинларга қарши курашни муқаддас вазифа сифатида талқин қиладилар.

Миллий изоляция, етарли моддий ва ижтимоий шароитлар йўқлиги, мигрант ишчилар томонидан миграция ҳамда меҳнат қонунлари бузилиши, уларнинг иш берувчилар ўз ижтимоий камситиш ҳамда қарамлигини сабаб бўлиши, уларни террористик, экстремистик ташкилотлар сафига ёлланишларига катта ҳисса қўшади. Мигрантлар муҳити террористик ташкилотларга янги аъзоларни жалб қилиш, шу жумладан, “уйқу ҳужайралари”ни шакллантиришнинг асосий манбаларидан бирига айланди 73.

Яна бир мотив бу Россия Федерациясига ишлагани борган ўзбекистонликлар асосан кавказликлар қўл остида ишлайдилар ва уларга ишлашлари учун намоз ўқишлари ёки намоз ўқийдиганларнигина ишга олишларини айтадилар. Натижада секин-асталик билан ишчиларнинг биргаликда намоз ўқишлари ҳамда раҳбарларининг таъсири натижасида ДЭО жамоатларидан бирига айлана борадилар. Улардан иш сўраб мурожаат қилган яқинларини ҳам намоз ўқишга ундайдилар. Намоз ўқишни билмайдиганлари ҳам ўрганиш учун кўпинча интернетдан маълумот қидирадилар. Интернетда эса, ДЭО лар томонидан жойланган маълумотларга дуч келадилар. Ўз навбатида етарли диний билимга эга бўлмаган мигрантлар улар хоҳлагандек динни ўрганиб, бошқаларга ҳам тавсия қилишлари натижасида ушбу таъқиқланган диний материаллар тарқала бошлайди. Кейин радикализациядан ўтиб, экстремизмга берилиш жараёни бошланади.

Дунёнинг замонавийлашиши ва унинг юқори технологиялар соҳасидаги ютуқлари фуқароларни террористик гуруҳлар фаолиятига “узоқдан” жалб қилишни ташкил этишга имкон беради. ДЭО ёлловчи фақат виртуал маконда мавжуд ижтимоий-психологик муносабатларга кўра гуруҳга қўшилишга қодир одамларни топиши керак. Шу сабабли радикал ташкилотларнинг эмиссарлари Вконтакте, Одноклассники, Facebook, Instagram каби ижтимоий тармоқларда энг фаол бўлиб, у ерда мумкин бўлган номзодлар билан танлов ва дастлабки алоқа амалга оширилади. ДЭО эмиссарлари ёлланаётган шахс билан алоқа учун қуйидаги мессенжерлардан фаол фойдаланадилар “Viber”, “Whats App”, “Telegram”, “Theema” ва бошқалар.

Баъзи ДЭО ёлловчилари ўз ниятларини яшириш мақсадида кўрслик билан муайян шариат нормаларини бузадилар (намоз ўқимайдилар, спиртли ичимликлар ичадилар ва ҳоказо), Салафийлик тамойилига мувофиқ ҳаракат қилади: “кофирни алдаш учун ҳамма нарсага рухсат берилади”.

Кўплаб ёлланганлар доимий даромад манбаи (ёки моддий бойликнинг пастлиги), ҳуқуқий онг етишмаслик ва шахсий қадр-қимматнинг пастлиги билан ажралиб туради. Шу билан бирга, камбағал аҳоли ДЭО ёлловчилари томонидан ёлланиш объектларига айланиш эҳтимоли кўпроқ, бу ушбу муаммонинг ижтимоий-иқтисодий сабабларини кўрсатади. Аҳолининг иқтисодий турмуш даражасининг пастлиги, ўқимишли, обрўли диний арбобларнинг етишмаслиги, ёшларнинг ахлоқий тарбиясидаги бўшлиқлар фуқароларни ўз сафларига жалб этишга хизмат қилмоқда.

Бундай фаолият “яқинда Исломга амал қилишни бошлаганлар”га ҳам тегишли, чунки улар ҳали бирор-бир диний гуруҳга қўшила олмаган ва “етарли диний билими бўлмаган” мусулмонлар сифатида улар ўзларига руҳий ўстоз излайдилар эмиссарлари Вконтакте, Одноклассники, Facebook, Instagram каби ижтимоий тармоқларда энг фаол бўлиб, у ерда мумкин бўлган номзодлар билан танлов ва дастлабки алоқа амалга оширилади. ДЭО эмиссарлари ёлланаётган шахс билан алоқа учун қуйидаги мессенжерлардан фаол фойдаланадилар “Viber”, “Whats App”, “Telegram”, “Theema” ва бошқалар. Баъзи ДЭО ёлловчилари ўз ниятларини яшириш мақсадида кўрслик билан муайян шариат нормаларини бузадилар (намоз ўқимайдилар, спиртли ичимликлар ичадилар ва ҳоказо), Салафийлик тамойилига мувофиқ ҳаракат қилади: “кофирни алдаш учун ҳамма нарсага рухсат берилади”.

экстремистик ғояларнинг тарқалишига ҳамда оқим аъзоларининг ўсиб боришига сабаб бўлади.

Диний экстремистик оқимларни вужудга келтирувчи омилларни ички ва ташқи омилларга бўлиб ўрганиш лозим. Шунинг билан бирга улардан муҳимроғи сифатида ички омилларни тўлиқ таҳлил этиш ва вужудга келаётган муаммоларни ўз вақтида бартараф этиш, ташқи омилларнинг салбий таъсирини йўққа чиқариши мумкин. Шундан келиб чиқиб, ички омилларни қуйидагича таснифланди:

1. Ижтимоий соҳадаги омиллар
 - а) Ишсизлик

б) Ижтимоий нотенглик

с) Миграция

Мазкур омиллар таҳлил қилинганда, диний экстремистик оқим таъсирига тушиб қолган шахсларнинг асосий қисмида айнан, ижтимоий соҳадаги муаммолар мавжуд бўлганлиги кўринади.

Шу билан бирга, диний экстремизм билан боғлиқ жиноятчилик таҳлили, ушбу турдаги содир этилган жиноятларнинг катта қисми хорижда ишлаган Ўзбекистондан борган мигрантлар ҳисобига тўғри келаётганлигини кўрсатмоқда.

Зеро, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев айтганидек, - “айни вақтда дунёнинг баъзи минтақаларида юзага келган нотинч вазият аҳоли миграцияси кучайишига, бу эса, ўз навбатида, терроризм ва экстремизмнинг тарқалишига ҳамда уларнинг глобал муаммолардан бирига айланишига олиб келмоқда. Бундай вазиятда миллий давлатчилигимиз, мустақиллигимиз, аҳолигимизнинг тинч ва осойишта ҳаёти ҳамда хавфсизлигимизни сақлаш биз учун энг устувор вазифага айланиб бормоқда”

2. Маънавий соҳадаги омиллар

а) Инсон маънавиятига Интернет тармоғининг реал таъсирининг ортиши;

б) Эътиқод эркинлигидан тўғри фойдаланишни билмаслиги;

с) Шахсларнинг диний илмини етарли даражада эмаслиги;

д) Хорижий диний марказларнинг мамлакат ҳудудида фаолиятининг кенгайиши.

е) РФ да масжидларга боровчи меҳнат мигрантлари жума намозидан кейинги маърузани тил билмасликлари учун тушунмайдилар, бундан эса “таржимон” ниқобидаги ДЭО аъзолари ўз манфаатлари йўлида фойдаланишади.

Бугунги кунда диний экстремизм билан боғлиқ жиноятларни содир этилишига катта таъсир этаётган омиллар бўлиб, ёшларда диний соҳадаги билимларнинг сустлиги, интернет тармоғида ДЭОлар ўз ғояларини жадаллик билан тарғиб этаётгани ҳисобланади.

Ҳозирда, интернет тармоғининг жадал суръатда ривожланиши ва уни бошқариб бўлмаслиги оқибатида турли диний экстремистик гуруҳлар ижтимоий тармоқлардан ўзларининг ғояларини тарқатишда ҳамда оқим сафини янги аъзолар билан тўлдиришда фаол равишда фойдаланмоқда.

Шу билан бирга, мамлакат аҳолисининг катта қисмида ислом динини ўрганишга бўлган иштиёқнинг юқорилиги, ёшларни диний экстремистик оқимлар таъсирига тушиб қолишларига сабаб бўлган.

3. Иқтисодий соҳадаги омиллар

а) Ҳудудларнинг ривожланишидаги тафовутлар;

б) Даромаднинг камлиги;

в) Юқори даражада коррупцияни мавжудлиги;

г) Ёшлар орасида ишсизлик даражасини юқорилиги.

Аҳолининг, аynиқса ёшларнинг иш билан таъминланмаслиги, қандайдир ишга жойлашиш учун пул сўралиши, ойлик маош ҳамда даромадни камлиги натижасида

уларда мавжуд сиёсатга нисбатан адоват пайдо бўлишига ёки маълум бир пул эвазига ДЭО ларга ёлланиши ҳам мумкин.

Масалан Тожикистон ҲМҚОлари берган маълумотларга кўра, “Салафийлик” диний экстремистик оқим етакчилари ўз тарафдорлари сонини 300-400 АҚШ доллари эвазига кенгайтириб бормоқда.

Ижтимоий тармоқларда “Салафийлар” ҳам ўзбек ва рус тилларида кўплаб сайтлар орқали тарғибот ишларини олиб бормоқда. Улар томонидан шариатга асосланган давлат тузумини қуриш ғоялари тарғиб қилиниб, дунёвий давлат тамойиллари ва дунёвий турмуш тарзи қораланади, давлат байрамлари ҳамда миллий қадриятларга асосланган маросимларни ўтказиш ҳаром деб эълон қилинмоқда. Шаръий масалаларда мазҳабсизлик ғоялари илгари сурилади. Ҳозирги кунда энг фаол ва сони ошиб бораётган ДЭО лардан бири айнан “Салафийлар” бўлиб, бунга уларни барчани ўз тарафига олиши, билим ҳамда моддий даражаси етарли бўлмаганларни ҳам жалб қилиниши билан биргаликда тартибсиз равишда кичик-кичик ячейкаларни тузилиши сабаб бўлмоқда.

Қуйдагиларни хулоса қилиш мумкинки Ўзбекистон Республикаси аҳолиси орасида меҳнат мигранти сифатида хорижда ишловчилар сони кўп бўлиб, улар турли хил ДЭО ларнинг объектига айланмоқда, шундан келиб чиқиб, замонавий миграция жараёнларида диний экстремизм ўта хавфли ижтимоий-сиёсий ҳодиса ҳисобланиб, давлатларнинг миллий хавфсизлигига таҳдид солиши мумкин.

Шу билан бирга, миграция жараёнларида экстремизмнинг намоён бўлиши ва хилма-хиллигини ўзгариб, кўп мамлакатлар ҳудудларини қамраб олмоқда, уларнинг психологик ўзгариши, етарли билимга эга эмаслиги натижасида ДЭО лар таъсирига тушиб қолмоқда. Бундан ташқари, ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий соҳалардаги мавжуд муаммоларни ўз вақтида бартараф қилмаслик, уларнинг онгида норозилик кайфиятини вужудга келтириб, келажақда турли хил деструктив ғоялар таъсирига тушиб қолишига олиб келиши мумкин.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки Ўзбекистонлик меҳнат мигрантларининг турли хил диний экстремистик ғоялар таъсирига тушиб қолишларига, ўша давлатда ноқонуний фаолият юритаётганликлари ҳам сабаб бўлмоқда. Яъни кўплаб мигрантлар Россияга сайёҳлик визаси билан борадилар, бу эса уларга 3 ой давомида ҳужжатларсиз юриш имконини беради. Бироқ, уларни маълум қисми ундан кўп муддатга ишлаш учун қоладилар, натижада Россия Федерацияси қонунчилигига кўра улар ноқонуний фаолият билан машғул бўладилар.

Фойдаланилган адабиётлар:

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. “Lex.uz”, 2021.

2. Ўзбекистон Республикасининг “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги Қонуни – Т.: Академнашр, 2020.
3. Ўзбекистон Республикасининг “”Экстремизмга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. “Lex.uz”, 2021.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Терроризмга қарши кураш тўғрисида”ги Қонуни. – Т.: Адолат, 2005.
5. Ата-Мирзаев О.Б., Бокун И.М., Решетников И.В. Рабочий инструментальный социологического опроса «Семья и нравственность» – Т.: «Ижтимоий фикр». 2019. – 57 с.
6. Бондарев Н. В. Социально-психологические факторы влияющие на дезадаптацию пациентов // Научный аспект 2012. № 3, Романов А. В. Психологические причины вовлечения в деструктивные религиозные культы. –С. 35–39.
7. Дорошенко Е. И. Памятка для работников СМИ по теме терроризма, экстремизма и противодействия террору. –Махачкала: Издательский дом «Дагестан», 2017. –С. 4.
8. Абдулганеев Р. Р. Криминологические аспекты предупреждения органами внутренних дел Российской Федерации религиозного экстремизма в среде мигрантов// Научный вестник Омской академии МВД России № 3(66), 2017.
9. Россия ички ишлар вазирлиги ГИАСнинг 2017 йилдаги қисқача ҳисоботида келтирилган.
10. International Organization for Migration (IOM), “Migrant Vulnerabilities and Integration Needs in Central Asia: Root Causes, Social and Economic Impact of Return Migration”, regional field assessment, 2016, –Р. 9.Кочубей М.А., Мареев П.Л., Смирнов А.А., Сутормина Е.В. профилактика терроризма и экстремизма в молодежной среде. – МОСКВА, 2018. –С. 49. –96 с.
11. Кудайбергенов К.Ш. Особенности вербовки в террористические организации // Материалы VII Региональных экспертных консультаций представителей органов безопасности, специальных служб и правоохранительных органов государств – участников СНГ по борьбе с терроризмом и иными насильственными проявлениями экстремизма и расширенного пленарного заседания Научно-консультативного совета при АТЦ СНГ: Сборник материалов. –СПб.: ООО «Издательство «Русь», 2017.
12. Румянцев А. А. Характеристика современных проявлений терроризма // Материалы VII Региональных экспертных консультаций представителей органов безопасности, специальных служб и правоохранительных органов государств – участников СНГ по борьбе с терроризмом и иными насильственными проявлениями экстремизма и расширенного пленарного заседания Научно-консультативного совета при АТЦ СНГ: Сборник материалов. –СПб.: ООО «Издательство «Русь», 2017. –С.97.

13. International Organization for Migration (IOM), “Migrant Vulnerabilities and Integration Needs in Central Asia: Root Causes, Social and Economic Impact of Return Migration”, regional field assessment, 2016, –P. 9.

14. <https://kg.akipress.org/news:628851>

15. <https://www.currenttime.tv/a/27414420.html>